

А. П. Кривак,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНВЕСТИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА РЕАЛІЗАЦІЇ СЕКТОРАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто проблеми інвестиційної діяльності в Україні. Запропоновано джерела і шляхи акумуляції інвестиційних ресурсів з метою спрямування їх у секторальні пріоритети.

Some aspects of investment activity in Ukraine are considered. It is suggested sources and ways of accumulation of investment resources in sectoral priorities.

Ключові слова: інвестиції, секторальні пріоритети, конкурентоспроможність.
Key words: investments, sectoral priorities, competitiveness.

ВСТУП

Важливою складовою стійкого та якісного економічного розвитку країни є збалансована структура економіки за галузевим або секторальним розрізом. У сучасних умовах найважливішим засобом її формування та досягнення слугують інвестиційні ресурси. Водночас не завжди згаданий чинник розвитку є в необхідній кількості та якості. Відповідно до цього поширеною є практика спрямування інвестиційних ресурсів у ті сектори економіки, що становлять найбільший інтерес для країни — так звані секторальні пріоритети. З огляду на це важливими у цьому контексті є питання управління інвестиційними потоками держави, дослідження світової практики залучення й стимулювання інвестицій, а також розробки власної моделі залучення інвестицій та активізації даної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомі напрацювання стосовно проблем залучення інвестицій задля розвитку господарського комплексу країни, пошуку їх джерел належать таким відомим зарубіжним ученим-економістам, як Дж. Бейлі, В. Беренс, Е. Брікхем, Дж. Кейнс, Д. Тейлор, У. Шарп, С. Шмидт та українським вченим: В. Базилевичу, А. Бланку, А. Гальчинському, В. Геєцю, Б. Губському, П. Єценку, Д. Лук'яненку, В. Новицькому, В. Осецькому, О. Рогачу, А. Румянцеву, А. Філіпенку та ін. Водночас, існує ряд питань щодо способів, джерел залучення інвестиційних ресурсів у секторальні пріоритети, які потребують подальшого вивчення.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

— визначити поточний стан інвестиційної діяльності в Україні та структуру джерел фінансування інвестицій;

— запропонувати шляхи підвищення акумуляції інвестиційних ресурсів в Україні та поживлення їх вкладень у секторальні пріоритети.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з головних причин стримування розвитку української економіки є непродумана інвестиційна політика, яка в нашій країні призводить до порушення оптимальних співвідношень між національними заощадженнями та інвестиціями в господарський комплекс, скороченням обсягів накопичення, неефективного використання іноземних інвестицій тощо.

За період кризи 1990—1999 рр. обсяг внутрішніх інвестицій в економіку України скоротився на 77,9 %, що негативним чином позначилось на національній економіці. Переломним моментом у цьому сенсі став 1998 р., коли інвестиції в основний капітал вперше за тривалий період випередили темпи приросту ВВП країни. У 2001 р. інвестиції в основний капітал вже становили 26,7 млрд грн. (або ж 4,94 млрд дол. США), однак це забезпечувало загальні потреби національної економіки лише на 11—14 % [9, с.

Таблиця 1. Структура ВВП за категоріями кінцевого використання

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
Відсотків до підсумку									
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Кінцеві споживчі витрати	75,2	76,6	75,4	75,4	71,2	76,5	78,1	77,5	79,2
Інвестиції (включаючи зміну запасів)	19,7	21,8	20,2	22	21,2	22,6	24,7	28,2	28,8
Експорт товарів і послуг	62,4	55,4	55,1	57,8	63,6	51,5	46,6	44,8	46,8
Імпорт товарів і послуг	-57,4	-53,8	-50,7	-55,2	-56,0	-50,6	-49,4	-50,5	-54,9

*попередні дані

Джерело: складено за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 2. Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
коштів державного бюджету	5,1	5,4	5	7	10,5	5,5	5,5	5,6	5
коштів місцевих бюджетів	4,1	4,1	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3	3,9	4,2
власних коштів підприємств та організацій	68,6	66,8	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8	56,5	56,7
коштів іноземних інвесторів	5,9	4,3	5,6	5,5	3,6	5	3,7	3,5	3,3
коштів населення на будівництво власних квартир ¹	5,6	5,2	4,1
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	5	4,4	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1	4,5	5
кредитів банків та інших позик	1,7	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6	17,3
інших джерел фінансування	9,6	10,7	10,4	10,2	8,5	9,8	3,5	4,2	4,4

¹ Облік розпочато зі звіту за 2006 р. (до цього періоду входили до складу інших джерел фінансування)

Джерело: складено за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>

1]. Вагомим стимулів для подальшої активізації внутрішніх та зовнішніх інвестицій в основний капітал керівництвом країни не було запропоновано, що, по суті, призвело до існуючих наслідків.

Загалом, за даними Державного комітету статистики, протягом останніх десяти років простежувався позитивний зв'язок між вкладеннями в основний капітал та зростанням обсягів виробництва в Україні. Проте, не зважаючи на те, що їх нарощування відбувалося випереджаючими темпами (порівняно із загальноекономічною динамікою), частка інвестицій у структурі ВВП залишалася низькою (табл. 1).

Наявний рівень інвестицій не характеризується як задовільний, оскільки не спроможний забезпечити довгострокову високу позитивну економічну динаміку. Більше того, немає системного значного спрямування коштів у інфраструктурні об'єкти (зважаючи на їх критичну зношеність), функціонування яких є одночасно і передумовою, і наслідком подальшого економічного розвитку, адже інвестиції швидше спрямовуються туди, де існує вся необхідна інфраструктура.

Звісно, обсяги інвестицій та їх роль в економіці країн залежать від специфіки національної економіки, стану її розвитку (що визначається її структурою, технологічністю, темпами розвитку) та, зрештою, місця в міжнародній економічній системі. Так, у розвинутих країнах рівень інвестицій у структурі ВВП не перевищує, наприклад, український показник (20—25%), а в ряді випадків — є навіть нижчим. Наприклад, у США цей показник впродовж останніх 15 років утримується на рівні 18%, у Великій Британії — близько 17%, Франції — 20% [10].

Проте, слід мати на увазі, що розвинуті країни мають сформовані основні фонди та сучасну інфраструктуру, а отже, не можуть братися за базу для порівняння. В переважній більшості країн, що розвиваються, питома вага інвестицій у структурі ВВП є набагато вищою. Наприклад, у Китаї, Південній Кореї, Гонконгу цей показник сягав 30—40%. В інших успішних європейських країнах з трансформаційною економікою наприкінці 90-х років та на початку

2000 р. він теж був вищим: в Угорщині — 22—24%, Польщі — до 23—25%, Естонії — 26—28% [1].

Протягом 2000—2008 рр. головним джерелом інвестиційних ресурсів були і залишаються власні кошти підприємств (табл.2). Інвестування з використанням коштів державного, місцевих бюджетів та коштів населення залишалися стабільними, не виявляючи суттєвих тенденцій до зростання чи спаду, і становило порівняно незначну частку в загальній структурі інвестицій. Протягом цього ж періоду спостерігалася тенденція до активізації використання банківських кредитів та різних позик, що підтверджується поступовим збільшенням їхньої ваги. Водночас участь коштів іноземних інвесторів у вкладеннях в основний капітал зменшується, що свідчить про посилення їх негативних очікувань стосовно України у будь-якому плані: і політичному, і в економічному, і соціальному.

Розглянемо більш детально причини наявної структури інвестицій за джерелами фінансування.

Отже, близько 60 % капітальних вкладень в Україні реалізується за рахунок власних коштів підприємств. Однак якщо наприкінці 90-х років даний показник варіювався в межах 70%, то на кінець 2008р. — лише 56,7%. Причиною таких тенденцій є неграмотна державна податкова політика та політика щодо регулювання принципів нарахування амортизації (прибуток підприємств та амортизаційні відрахування становлять лівову частку коштів, що інвестуються в основний капітал).

Україна до тепер не спромоглася зорієнтувати свою бюджетно-податкову політику на інвестиційне сприяння. Характерними залишаються часті та важкопрогнозовані зміни податкового законодавства, що збільшують ризики, а з тим — витрати інвестиційної діяльності.

Розгляд податків протягом тривалого часу, після здобуття Україною незалежності, виключно як фіскального інструменту призвів до нехтування їх здатності впливати на перерозподіл обмежених матеріальних та фінансових ресурсів, що в свою чергу викликало структурні диспропорції в економіці. Як наслідок, зазнали падіння конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг як на внутрішньому, так і на світових ринках. Проте досвід чималої кількості країн свідчить про те, що податки є ефективним інструментом економічної політики уряду в системі регулювання виробничого та відтворювального процесів. Саме ефективністю системи оподаткування визначається формування та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки [5, с. 19].

Характерною особливістю податкової системи України є те, що впродовж всього перехідного періоду підтримувала низькотехнологічні та середньотехнологічні сектори, належної ж підтримки структурних пріоритетів — обробна промисловість, освіта, наука, медицина — не відбувалося. Дотації, пільги, субсидії низькотехнологічним галузям призвели до того, що визначальними статтями експорту стали сировина, напівфабрикати і т.ін., що автоматично зарахувало Україну до ряду сировинних придатків

економічно потужних країн. Одночасно із цим розвинені країни активно захищали свої сектори економіки та робили їх ще сильнішими. Так, у промисловому секторі вони створили зони з пільговим або нульовим податком для здійснення науково-технічних відкриттів, дослідно-конструкторських робіт тощо. Як наслідок, електроніка та телекомунікації, наукове обладнання, комп'ютери та офісне обладнання тощо, тобто галузі з високою доданою вартістю, з високою часткою залучення у виробництві знань та інтелекту, стали ключовими в формуванні надходжень від експорту. У сільському господарстві задіяли політику субсидування, які складають у собівартості сільськогосподарської продукції (в середньому) в США — 30 %, Швеції — 59 %, Канаді — 41 %, Японії — 68 %, Австрії — 52 %, Норвегії — 77 %, Швейцарії — 80 %, Фінляндії — 67 % [6], по суті, створивши всі передумови для національної достаткової безпеки.

Натомість в Україні недосконалість вітчизняної податкової політики призводить до серйозних проблем системного характеру в податковій системі. Чільне місце у цій когорті проблем за справедливим зауваженням З. Варналія належить проблемі "нерівномірності податкового навантаження, внаслідок чого найбільше податкове навантаження покладено на законослухняних платників, позбавлених податкових пільг" [2, с. 23].

Однак нерівномірність податкового навантаження в Україні лежить не лише в площині законослухняності, а й в площині сфер оподаткування. Нинішня податкова система створила такі умови, що в найбільшій вигоді опинилися фінансовий сектор, торгівля та обслуговування, решта ж видів економічної діяльності (переважно тих, що належать до реального сектора економіки) — у необгрунтованому податковому тиску.

Так, наприклад, частка однієї з найпотужніших галузей — харчової промисловості — у ВВП становить 7,7%. Водночас ця галузь платить 25,1% усіх податків на виробництво та імпорт [3, с. 23—24]. З цього випливає, що податки харчової промисловості приблизно в 3,26 рази є вищими, ніж її об'єктивна частка у структурі ВВП. Те саме стосується і текстильної та шкіряної промисловості (при 1,1% ВВП їх частка у податках є у 2 рази вищою), машинобудування: частка у ВВП — 5,2%, а в податках — 7,8% (коефіцієнт підвищеного навантаження становить 1,5 рази) [3, с. 23—24]. Разом з тим, згадані галузі є переважно галузями, що виробляють кінцевий продукт, що, по суті, є стимулом для розвитку галузей з виробництва проміжного продукту. Натомість для України ця практика не характерна і виявляє свій прояв у протилежних речах. Так, галузі, які виробляють сировину, матеріали, напівфабрикати, а також деякі сфери комерційної діяльності, мають пільгове оподаткування. Підтвердженням слугують наступні статистичні дані: у лісовому господарстві частка у ВВП — 0,4%, а в податках — 0,1%, в металургії, частка якої у ВВП — 4,1%, в податках — тільки 2%, і в електроенергетиці (частка у ВВП — 4,6%, у податках -3%), у торгівлі (відповідно 11,2% і 6,8%), у фінансовому секторі — питома вага цієї галузі у ВВП — 2,6%, а частка в податках — 0,4% [3, с. 23—24].

Щодо амортизаційної політики, то практично в усіх цивілізованих країнах надання підприємствам права застосування прискореної амортизації для виробничих фондів використовувалось як інструмент стимулювання інвестицій. Покращення умов прискореної амортизації позитивно впливає на інвестиційні рішення підприємств, оскільки фактично зменшує для підприємств інвестиційні витрати. Окрім

того, на відміну від зниження податку на прибуток, прискорена амортизація безпосередньо пов'язана з фактично реалізованими інвестиціями. В Україні прискорена амортизація, по суті, була скасована з 2003 р. (Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 24.12.2002.) до 2008 р. Такі явища мали місце у той час, коли знос основних фондів у промисловості України складає в середньому 50—60%, у сільському господарстві — 45—50%, у діяльності транспорту та зв'язку — 55—60%, у будівництві — 45—50%, в освіті — 55—60%, в охороні здоров'я — 50%, наданні комунальних та індивідуальних послуг — 50% [8], тобто фактично наблизився до критичного рівня практично у всіх видах економічної діяльності й вимагає негайного оновлення.

Важливим джерелом ресурсів для інвестування є також кошти державного й місцевих бюджетів. Їхня частка протягом останніх років сумарно становить близько 10%, або майже 10 млрд грн. у грошовому еквіваленті щороку з незначними коливаннями.

З одного боку, суттєве зменшення значимості бюджетних ресурсів (державного та місцевих бюджетів) є природним, зважаючи на поступову обмеженість участі держави в економічній діяльності та переважну соціальну спрямованість бюджетних видатків. З іншого, воно потребує підвищення результативності бюджетних капітальних вкладень, що сьогодні залишається проблематичним, оскільки, по суті, жоден значний державний інвестиційний проект не піддається аналізу щодо його ефективності, як цього вимагають відповідні нормативно-правові акти (наприклад, Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" 2003 р. від 11.09.2003 № 1160-IV).

Іншим важливим джерелом інвестицій можуть слугувати кредити. В період 2004—2008 рр. суттєво підвищилася значимість кредитних ресурсів для фінансування інвестицій. Унаслідок макроекономічної та фінансової стабілізації доступ до кредитів в Україні дещо полегшився й обсяги кредитування протягом останніх років зростали. Проте за своєю структурою кредити залишалися переважно короткостроковими, тоді як для інвестиційного розширення принциповим є доступ до "довгих" недорогих ресурсів. Інституції, що могли б забезпечувати такими довгостроковими інвестиційними ресурсами, такі як інвестиційні фонди, інститути спільного інвестування, фондовий ринок, недержавні пенсійні фонди тощо, впродовж років залишаються на відносно сталому та низькому рівні. Це зумовлюється тією обставиною, що такі фонди та інститути ще не отримали належного визнання через низький рівень довіри до них з боку населення та його обізнаність у цій сфері.

Як наслідок, по-перше, стримується формування цивілізованих інститутів заощадження і примноження коштів населення; по-друге, значні обсяги таких коштів залишаються недоступними для інвестиційного розширення. Водночас, за оцінками фахівців, вітчизняні домогосподарства зберігають у себе вдома близько 10—20 млрд дол. [7, с. 288], у той час як потреба вітчизняної економіки у інвестиційних ресурсах коливається на рівні 40 млрд дол. (за мінімальними обрахунками). Фактично третина критично необхідних коштів для модернізації та розвитку української економіки є законсервованою.

Побудова сучасної структури економіки, що вирізнятиметься високим рівнем конкурентоспроможності, безумовно, визначається потужним цілеспрямованим згуртуванням усіх національних ресурсів. Однак вагомий імпульс

розвитку господарства можуть надавати й іноземні інвестиції. Вибір найоптимальніших форм іноземних інвестицій для відновлення та розвитку господарства країни лежить у площині оцінки їх переваг та недоліків.

Іноземні інвестиції можуть здійснюватися у формі позичок, прямих та портфельних інвестицій. Однак питома вага переваг прямих іноземних інвестицій є дещо вищою за недоліки з поміж усіх інших, а отже, визначає те, що найбільш бажаними для країни-реципієнта є саме ця форма руху міжнародних інвестиційних ресурсів.

Станом на 01.01.2010 року в Україні загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ), здійснених протягом всього періоду незалежності, лише незначним чином перевищував лише 40 млрд дол. (або приблизно 910 дол. на д.н.), що значно менше, ніж у країнах Центральної та Східної Європи. Для порівняння, в Угорщині ще в 2005 році на одну особу припадало \$6,1 тис. іноземних інвестицій, Польщі — \$2,4 тис., Латвії — \$2,1 тис., Литві — \$1,8 тис. [4].

Піковим роком припливу ПІІ в Україну став 2005 рік. Саме тоді відбулося значне розширення припливу інвестиційних капіталів до нашої держави — іноземними інвесторами було вкладено майже 7,9 млрд дол., загальний обсяг ПІІ (з урахуванням виведених інвестиційних ресурсів) в Україну станом на 01.01.2006 становив 16,4 млрд дол. (або 350 дол. на д.н.).

Найбільшою мірою зріс капітал нерезидентів з Німеччини — на 4 852 млн дол. (завдяки купівлі "Криворіжсталі" компанією Mittal Steel Germany GmbH, зареєстрованою у Німеччині) та Австрії — на 1 063 млн дол. (через купівлю Авалю австрійським банком Raiffaizenbank). Загалом, за даними Державного комітету статистики, головними країнами інвесторами української економіки є Німеччина, Кіпр, Австрія, Нідерланди, США, Сполучене Королівство.

Водночас привертає увагу та обставина, що значною залишається частка ПІІ, які надійшли до України з офшорних територій. Основною причиною значних надходжень фінансів з Кіпру є положення двостороннього договору із цією країною про уникнення подвійного оподаткування, у рамках якого ситуація розгортається не на користь бюджетних надходжень України. Між Україною та Кіпром діє договір про уникнення подвійного оподаткування, укладений ще за часів СРСР. У цьому документі застосована схема оподаткування, згідно з якою для резидентів Кіпру застосовуються нульові ставки податків на отримані пасивні доходи (дивіденди, проценти, роялті). Зрозуміло, що за таких умов, власне, не жителі острівної держави інвестують в Україну, а маємо справу з репатріацією капіталів українських бізнесменів. ПІІ з України на Кіпр, за даними Держкомстату, на початок 2009 року досягли \$5,8 млрд, тобто 94% від загальної суми інвестицій.

Між тим, найбільшу стурбованість викликає спрямованість інвестиційних ресурсів у розрізі видів економічної діяльності. За даними Державного комітету статистики, приплив ПІІ в Україну здійснювався здебільшого у такі види економічної діяльності як операції з нерухомістю, торгівля, транспорт та зв'язок тощо. Отже, інвестиції, що в останні роки надходять в Україну, мають хаотичне спрямування з точки зору довгострокового державного розвитку та цілеспрямовану вигоду з точки зору інвесторів у зв'язку з швидкою окупністю їх капіталовкладень.

ВИСНОВКИ

Чільне місце в реалізації секторальних пріоритетів займають інвестиційні ресурси. Це викликано тим, що в здебільшого в країнах, що розвиваються, даний чинник розвитку завжди обмежений. Водночас цього можна уникну-

ти, налагодивши механізми по їх акумуляції. Дієвими інструментами у цьому, як показує світова практика, є адекватна податкова та амортизаційна політика.

Першочерговими кроками у напрямі вдосконалення податкової політики України та посилення її стимулюючої функції мають стати: визначення та впровадження податкового навантаження відповідно до внеску галузі, сектора у ВВП; запровадження диференційованих ставок податку на прибуток, розмір яких повинен встановлюватись на певний термін, виходячи з пріоритетності розвитку тієї чи іншої галузі; галузі з вищим вмістом ефективності (валової доданої вартості) повинні мати пільгове оподаткування порівняно з менш ефективними.

Для відновлення економічної функції амортизації і підвищення її частки у складі нагромадження основного капіталу потрібно переглянути норми таких відрахувань з огляду на оптимальні терміни використання основних засобів відповідно до технологічних особливостей виробництва, режиму і змінності устаткування, ступеню навантаження і фізичного обсягу виконуваних робіт, умов зовнішнього середовища, географічного розміщення об'єктів та інших факторів; відшукати ефективні способи стимулювання підприємств щодо оновлення основних засобів за рахунок власних амортизаційних коштів; запровадити прискорену амортизацію з метою стимулювання використання новітніх технологій; розширити права підприємств щодо вибору конкретних методів і норм нарахування амортизації.

Література:

1. Абыкаев Н. Инвестиционный потенциал и экономический рост // Экономист. — 2000. — №6. — С. 58—66.
2. Варналій З.С. Особливості податкової політики України на сучасному етапі / З.С. Варналій // Науковий вісник Національного університету ДПС України. — 2008. — №2(41), с.20-25.
3. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси / Б. Кваснюк // Економіка України. 2003. — №11 (504). — С. 18—28.
4. Кузнецов К. Як виграти змагання за інвестиції. [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=496
5. Лютий І. Концепція реформування податкової системи України та конкурентоспроможність національної економіки / Лютий І., В. Тропіна // Економіка України. — 2007. — №8. — С. 19—27.
6. Мещерин В. Запад понимает то, что неведомо нашим мина страм / В. Мещерин // Российская Федерация сегодня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.russia-today.ru/2007/no_07/07_topic_8.htm
7. Підгородецька С. До питання залучення інвестицій в економіку України / С.М. Підгородецька, Г.Г. Зелик // Університетські наукові записки. — 2007. — №1(21). — С. 284—288.
8. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2008 — 571 с.
9. Савостенко Т. О. Удосконалення механізму регулювання інвестиційної діяльності в Україні та її регіонах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 "Організація управління, планування і регулювання економікою" / Т.О. Савостенко / Дніпропетровськ, 2003. — 17 с.
10. International Financial Statistics, 1999—2005. [Електронний ресурс]. — Режим доступу — <http://www.esds.ac.uk>

Стаття надійшла до редакції 17.03.2010 р.